

Les dones

i la II República

Al començament del segle XX, la condició social de les dones es continuava caracteritzant per una subordinació basada en la discriminació legal, en la desigualtat política i educativa, en la discriminació laboral i en un model de feminitat vinculada exclusivament a l'àmbit domèstic. La vida pública, la cultura i el treball s'entenien des de l'hegemonia masculina.

L'AVENÇ

Dones esperant per a votar. L'any 1933 la dona acudeix per primera vegada a les urnes convocada per votar els propers diputats a les Corts espanyoles.

Quan va començar el segle XX, el 70% de les dones espanyoles eren analfabetes, i fins a 1910 les dones no van poder matricular-se en la universitat. La proclamació de la Segona República a l'abril de 1931 va comportar importants modificacions en la situació política i social de les dones, des del punt de vista legislatiu, educatiu i laboral. L'aspecte més significatiu és la consecució de la ciutadania política femenina, del sufragi femení, a l'octubre de 1931, brillantment defensat per Clara Campoamor. Però junt amb el rellevant tema del vot, es va produir en aquests anys un important desenvolupament legislatiu relatiu a la situació de les dones, de tal manera que fins a disset textos legals hi al·ludeixen. A aspectes com els drets laborals –com l'assegurança de maternitat donada per Largo Caballero el 1931–, o

als drets educatius, concretats en l'escola laica i mixta o en l'augment de la presència femenina en l'ensenyament primari i secundari, de tal manera que les dones passen de representar el 14% de l'alumnat en el batxillerat, a representar el 31% en 1936. O pel que es refereix a la família, la República va establir al març de 1932 el matrimoni civil i la primera llei de divorci per mutu acord. És a dir, la democratització i secularització de l'estat que es va produir amb la Segona República va representar un punt d'inflexió respecte a l'anterior situació de les dones en la societat espanyola, i va significar la consecució de la ciutadania política i l'emergència de la presència femenina en l'esfera pública, en diferents espais laborals i associatius, de forma cada vegada més massiva i àmplia.

No obstant això, a pesar de l'empremta que implicava el nou context polític, les

Moltes dones que no trobaven feina a les fàbriques treballaven tot el dia a casa a preu fet. El dret a un treball remunerat continuava condicionat per les obligacions domèstiques.

actituds, mentalitats i comportaments es modifiquen històricament de forma molt lenta, i el nou marc legal republicà canviava només en part la vida quotidiana de les dones. El dret d'aquestes al treball remunerat continuava condicionat per les obligacions familiars i domèstiques en funció del manteniment de la ideologia de la domesticitat, de tal manera que durant la Segona República les dones amb treball remunerat representaven només el 14% de les potencialment actives, i es tractava fonamentalment de dones joves, perquè les mentalitats sociològicament dominants continuaven considerant la llar i el treball domèstic com l'ocupació femenina fonamental, malgrat que en la realitat social les dones de les classes populars i de les classes treballadores realitzaven un treball continu en les explotacions familiars, en el treball a domicili o com a treballadores temporals en diferents sectors de l'economia.

Però la instauració de la república anava a significar l'inici d'una intensa labor legislativa i educativa dedicada a la transformació de la situació social de les dones: des de la primavera de 1931 fins als mesos d'estiu de 1933 —quan la crisi provocada pels esdeveniments de Casas Viejas porta a l'eixida dels socialistes del Govern—, lleis i decrets es van succeint, de tal manera que fins a disset textos le-

gals es refereixen a les dones, a més dels articles de la Constitució de 1931, on es dona legalitat a la igualtat de dret. En tota aquesta obra legislativa es planteja la situació de les dones com a individus, com a ciutadanes i com a membres de l'estructura familiar.

La primera mesura que va a prendre en aquest sentit el Govern provisional és el Decret de 8 de maig de 1931 pel qual s'establia l'el·ligibilitat de les dones. Això va possibilitar que foren tres les primeres dones elegides diputades en les eleccions a Corts Constituents: Clara Campoamor, pel Partit Radical; Victoria Kent, pel Partit Radical Socialista; i a l'octubre, Margarita Nelken, pel PSOE. També cal assenyalar en aquells moments, quan es promulga aquest decret d'el·ligibilitat, l'atmosfera que regna en el país i l'ambient de festa que conferia a les dones, aparentment, un paper destacat: la seua presència física en el carrer, en l'espai públic, així com la seua presència simbòlica, semblen significar l'"adhesió a la República dona". En aquest ambient d'exaltació de la simbologia republicana en clau femenina es produeix en les primeres setmanes de la República l'homenatge a dues "heroïnes": a Mariana Pineda, la "santa laica", se l'homenatja amb una festa espontània a Granada el 15 d'abril; i a Concepció

Arenal, la figura exemplar de la qual s'evo- ca en el Parlament. La producció de llenços com *La República feta dona* de Pradillo són resultat del mateix procés.

Els debats parlamentaris en les Corts Constituents redefiniran la ciutadania femenina i finalment s'hi recollirà la igualtat jurídica en diversos articles de la Constitució de 1931. En concret, en l'article segon s'estableix la igualtat de tots els espanyols davant de la llei; en l'article 25 s'estableix que no podrà ser fonament de privilegi jurídic el sexe; en l'article 36 s'estableix que els ciutadans de l'un i l'altre sexe majors de vint-i-tres anys tindran els mateixos drets electorals; l'article 40 planteja que tots els espanyols sense distinció de sexe són admissibles a les ocupacions i càrrecs públics; l'article 43 estableix que la família es funda en la igualtat de drets per a aquests dos cònjuges i podrà dissoldre's per mutu acord; i l'article 53 arreu l'el·ligibilitat com a diputats de tots els ciutadans majors de 23 anys sense distinció de sexe. En definitiva, la Constitució de 1931 establia la ciutadania femenina, reformava la família introduint el matrimoni laic i igualitari o el divorci, desenvolupat posteriorment en la Llei de 2 de març de 1932.

Amb tot, l'aspecte més emblemàtic i conegut dels canvis que va representar la Segona República per a les dones és la introducció del sufragi femení. Entre les controvèrsies i enfrontaments que es van produir entre els diferents partits polítics en el debat parlamentari destaca el paper rellevant i la brillant defensa del vot femení realitzada per la diputada Clara Campoamor —en el seu llibre *El voto femenino y yo. Mi pecado mortal* recorda i analitza tot el procés—. En la intervenció i arguments desenvolupats per Clara Campoamor es concentrava tota la tradició sufragista i feminista que des de 1918 havia anat creant a Espanya un estat d'opinió sobre aquesta qüestió fonamental.

El 30 de setembre de 1931 va començar el debat sobre la inclusió del vot de la dona en l'article 34 de la Constitució. Els arguments utilitzats en contra feien referència bé a les tradicionals perspectives misògines i patriarcals entorn de la suposada incapacitat natural i

biològica de les dones —és el cas de No-voa Santos parlant de la “indigència espiritual de la dona”—; o bé més subtilment a la falta de preparació política i cultural de les dones. Tots ells van ser rebatuts per Clara Campoamor, que des d’una posició basada en el principi teòric de la igualtat dels éssers humans i no en la conveniència política, va plantejar que només aquells que cregueren que les dones no eren éssers humans podien negar la igualtat de drets amb els homes. Per 161 vots a favor i 121 en contra va quedar aprovat el sufragi femení l’1 d’octubre de 1931.

La votació es va guanyar pels vots a favor del PSOE —amb la deserció d’Indalecio Prieto, que considerava el fet una “*punalada trapera*” a la República, pensant que el vot femení aniria contra els interessos republicans—, del Bloc Agrari i de la Lliga Regionalista Catalana. En contra hi van votar els republicans, radicals i radical-socialistes —és a dir, els grups d’Azana, Lerroix i Casares—, amb l’excepció de cinc diputats, entre ells Clara Campoamor, que pertanyia al Partit Radical. La gran contradicció dels republicans estava en la impossibilitat de negar aqueix dret a les dones i la convenció que si es concedia el vot, aquest s’orientaria cap a posicions de dreta. Aquest va ser l’argument de Victoria Kent, diputada del Partit Radical Socialista, qui a pesar de les seues conviccions i ideals, creia que en aquells moments era perillós aprovar el vot a les dones i que calia ajornar el tema per a un moment posterior en què les dones estigueren més preparades. La mateixa actitud d’“espera” va mantenir Margarita Nelken, en contra de la posició del seu partit, el PSOE, que per mitjà del prestigiós diputat Manuel Cordero va defensar el sufragi femení com a “escola de ciutadania”. En definitiva, la ciutadania política femenina es va guanyar finalment per la disciplina socialista, i la defensa feminista de Clara Campoamor, aïllada del seu propi partit. La diputada sufragista va ridiculitzar els arguments dels diputats amb intervencions com la que segueix: “Els sexes són iguals, ho són per naturalesa, per dret i per intel·lecte; però a més ho són perquè ahir ho va declarar. Si voleu avui, revo-

A l'esquerra, de dalt a baix, Clara Campoamor i Margarita Nelken; damunt d'aquestes ratlles, Victoria Kent. Les tres primeres dones elegides diputades en les eleccions a Corts Constituents.

teu-vos, però demane votació nominal.”

Al costat de la importància de l’obtenció de drets polítics —i malgrat la continuïtat de la mentalitat tradicional que considerava que el món polític i públic era aliè a les dones i que el món d’aquestes era el domèstic—, la Segona República va significar igualment l’esforç per superar la discriminació educativa i laboral de les dones: l’immens esforç educatiu republicà es va concretar en l’establiment de l’escola mixta, de l’ensenyança laica, en la lluita contra l’analfabetisme femení, en la creació de les denominades Missions Pedagògiques, etc. En el terreny laboral, destaca entre altres mesures l’assegurança de maternitat donada per Largo Caballero des de maig de 1931, que venia a reconèixer drets de les dones com a mares i com a treballadores tot introduint el permís per maternitat després del part amb indemnització econòmica, el permís de lactància, etc.

Finalment, també el context històric de la República va significar per a les dones la reivindicació de la paraula i de la presència en l’espai públic per mitjà d’un important desenvolupament associatiu: en aquest moment la premsa de dones es consolida en publicacions com són *Món Femení*, *Cultura integral i femenina*, *Nosaltres* o *Dones Lliures*. I és

aquest el moment de l’aparició de les primeres organitzacions “massives” de dones: no sols de grups cultes o minoritaris vinculats a la tradició republicana, institucionista o sufragista, com l’ANME (Associació Nacional de Dones Espanyoles), la UME (Unió de Dones Espanyoles), la Unió Republicana Femenina de Clara Campoamor o l’Associació Femenina d’Educació Cívica de María Lejárraga; sinó que, a més de l’augment de la presència en partits i sindicats, els nous espais de conscienciació i aprenentatge culminaran en la creació d’organitzacions de dones com l’Associació de Dones Antifeixistes o Dones Lliures, que aglutinarien desenes de milers de dones treballadores i que tanta importància tindrien amb l’inici de la Guerra Civil organitzant la resistència en la rereguarda.

En definitiva, les noves ciutadanes de la Segona República són per fi dones amb plens drets polítics i socials, i per això el franquisme va haver de reconduir la iniciada autonomia i capacitat d’acció social de les dones per mitjà de la submissió i la subordinació femenina establerta de nou en la llei, en l’educació i en la moral hegemòniques durant quaranta anys.

Ana Aguado